

Makale Geliş | Received: 12.04.2019
Makale Kabul | Accepted: 17.06.2019
Yayın Tarihi | Publication Date: 30.09.2019
DOI: 10.20981/kaygi.618765

Mehmet Fatih ELMAS

Dr. Öğr. Üyesi | Assist. Prof. Dr.
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Karaman, TR
Karamanoğlu Mehmetbey University, Faculty of Literature, Department of Philosophy, Karaman, TR
ORCID: 0000-0002-9728-2635
m_fatihelmas@hotmail.com

Levinas'ın Spinoza Eleştirisi Üzerine Bir İrdeleme

Öz

Bu çalışmada Levinas'ın Spinoza hakkında eleştirileri üzerine kısa fakat kuşatıcı bir irdeleme sunulmaktadır. Bunun için öncelikle 'Levinas'ın Spinoza Eleştirisi' alt başlığında Levinas'ın Spinoza'sı serimlenmekte ve sonrasında 'Levinas'ın Spinoza'sına Karşı Spinoza' başlığıyla eleştiriler üzerine derinleşilmeye çalışılmaktadır. Bu aralıkta yazının bağlamını belirleyen, ontoloji ve etik arasındaki ilişkidir. Levinas, kendisini bir ontoloji olarak sunan, fakat asıl olarak etik bir iddiaya sahip olan; doğallaştırdığı Tanrı tasarımıyla mutlak bir düşünce ve din hareketi olarak nitelediği Spinozacılığı, ilk felsefe olarak etik öğretisi karşısında hesaba çekmektedir. O, bu iddialarını Spinoza'nın Yahudilik ve felsefe hakkındaki savlarından faydalanarak temellendirmeye girişmektedir. Yazıda, Levinas'ın özellikle felsefi yorumları karşısında Spinozacı fikirlerin konumunu netleştirmek üzere bir giriş yapılması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ontoloji, Etik, Conatus, Arzu, Vicdan.

An Examination on Levinas' Critique of Spinoza

Abstract

In this article, a brief but comprehensive examination of Levinas' critique of Spinoza is presented. For this purpose, first, Spinoza as received by Levinas is exposed under the subtitle of 'Levinas' Critique of Spinoza' and, then, Levinas' criticisms are extensively dealt with 'Spinoza Contra Levinas's Spinoza'. Inter alia, the relationship between ontology and ethics determines the main focus of this article. Levinas judges Spinozism, he describes it as a form of absolute thought and religious movement with his design of God "naturalized", from the vantage point of "ethics as the first philosophy". Levinas attempts to justify his theses by drawing on Spinoza's claims on Judaism and philosophy. In this essay, it is intended an introductory account of the position of Spinozist ideas against Levinas' philosophical commentary particularly.

Keywords: Ontology, Ethics, Conatus, Desire, Conscience.

Giriş

Spinoza ve Levinas ile ilgili farklı çerçevelerden pek çok benzer/ortak yön-tespiti yapılabilir: a) Yahudi çevreye mensup olmaları ve felsefeleri üzerinde olumsuz ya da olumlu anlamda Yahudiliğin etkisinin önemi, b) çağlarının en radikal sayılabilecek felsefi öğretilerine sahip olmaları, c) mevcut olandan farklı bir etik tasarım ortaya koymuş olmaları, d) Batı felsefe geleneğine güzergah tayin etme çabaları. Bunun gibi sayısını artırabileceğimiz bir dizi benzerlik tespit edilebilse de, onları birbirinden derinden derine ayıran husus, karşıt kutuplarda konumlanmalarını apaçık mümkün kılan bir mevzudur. Spinoza'nın adı *Ethica* olan, *esasen* bir etik olma iddiasıyla kendisini bir ontoloji olarak sunan felsefesi, Levinas'ın ilk felsefe olarak etiğiyle taban tabana zıttır. Bu bakımdan, Spinoza ile Levinas'ın birlikte okunacağı bağlam, ontoloji ve etik ilişkisi ekseninde şekillenir. Ontoloji olarak kavranan bir felsefe temelde Spinozacıdır ve mutlaka bir biçimde bu yoldan geçmek durumundadır. Fakat ilk felsefe olarak kavranan bir etik, Levinas için, yalnızca Platoncu olabilir. Çünkü bütünlüğün pençesinden kaçmayı becerebilen en iyi öğretisi Platon'a aittir.¹ Denilebilir ki Levinas 'etik optiği'yle, şüphesiz Hegel ve Heidegger'e de yaslanarak, bir Spinoza okuması yapmaktadır. Spinoza'nın etiği, ilk felsefe olarak Levinasçı etikten *başkadır*. Levinas, *Ethica*'nın varlıktan çıkışa-kaçışa izin vermeyen yapısından dolayı Spinoza'ya karşı toleranssızdır. Varlıkta kalarak, varlık içinden konuşarak ortaya konulan doğalcı bir etik öğretinin, varlığa aşkın, varlığın dışından buyrukla konuşarak oluşturulan bir etiğin karşı karşıya gelmesi anlaşılabilir. Diğer bir deyişle, varolan her şeyin özünü *conatus* olarak belirleyen tanrısallığın, bireyin özneleşmesini arzu zemininde sevgiye dönüştürdüğü düzen fikri ile *conatusu* paranteze alarak ya da kesintiye uğratarak, tanrısal sorumlulukla ya da vicdanla özneleşmeyi sevgiye dönüştüren tasarım, Spinozacı ve Levinasçı fikirleri karşı karşıya getirir. 17. yüzyılda Spinoza'nın genel olarak etiğin fiziksel ve metafiziksel içerimlerini hesaba katarak geliştirdiği doğalcı öğretisi, 20. yüzyılda Levinas tarafından kesintiye uğratarak etiğin istikameti yeniden belirlenmeye çalışılır. Levinas uygun eylemlerin sonucunda elde etmeyi umduğumuz iyiliği en başa

¹ Bkz. Arbib 2012: 13. Levinas'ın da onayladığı bu tespit gerçekte Bergson'a aittir.

koyarak bu dönüşümü gerçekleştirir. Buna göre başkasıyla karşılaşmada özgürlük(ler)den evvel sorumluluk(lar) iş başındadır. Bu konuda soru şöyle formüle edilebilir: Başkasıyla karşılaşma çatışmaya mı yoksa sorumluluğa mı davet eder/davetiye çıkarır? Levinas, Spinozacı *conatus* fikrinin mücadelecî doğasına işaret edip, köklerini Yahudi-Hıristiyan dünyadan da aldığı bir etik kuram oluşturarak herkesi sorumluluğa davet eder.

Levinas'ın Spinoza Eleştirisi

Levinas'ın Spinoza eleştirileri iki cihetten gerçekleşir: Bir yönüyle Yahudilik özelinde Spinoza'nın *Teolojik-Politik İnceleme*'sini ve dinden aforoz edilmesini değerlendirerek, bir tür hermeneutik yaparak, diğer yönüyle ise filozofun *Ethica*'sındaki bazı düşünceleri kırmaya çalışarak. Levinas'ın Spinoza'yla ilgili -kimi metinlerindeki eleştirel göndermelerini de saklı tutmak şartıyla- doğrudan filozofun kendisini hedef aldığı iki yazısı vardır.² Bunlardan ilki, *The Spinoza Case* ("Spinoza Vakası", 1955-56, *The Journal Trait d'Union*) başlığını taşır. Burada Levinas'ın Yahudilerin durumuyla ilgili genel tespitlerine rastlanır. Ona göre İsraililer neye sahip olduklarına bakmaksızın kendilerini Batılı kabul ederler. Halbuki Batının amentüsü ruhun özgürlüğü-özerkliği doktrindir. Ruhun özgür-özerk olduğu sayılısı, Batıya özgü erdemlerin ve ahlaksızlıkların başlıca nedenidir. Batıya özgü ruh-özgürlüğü fikri, insanın hakikatle içkin bir ilişkide varlığını sürdürme arzusunu açık eder. Bu bağlamda, Spinoza akli ön plana çıkararak, rasyonel ilişkilerin içsel durumu üzerinden en yüksek yaşam biçimini ortaya koyar. Ne ki Yahudilik iman ve ritüel ilişkileri bir yana, inanç ve uygulamalarıyla mitolojik öğretilerin akla uyguladığı şiddete karşı çıkışla seçkinleşir. Bu bakımdan, hakikatin ufkundan kopup, mitlere bel bağlamadıkça, Yahudilik açısından rasyonalizm bir tehdit oluşturmaz; yeter ki mitos olmasın.³ Spinozacı bir rasyonalizm de akıl olarak Yahudiliğe ters düşmez, fakat yalnızca inanç olarak Yahudiliğe karşıttır. Esasen Yahudi düşüncesinde Tanrı'yı bilmenin olanaklı bir yolu,

² Bu yazıda, Levinas'ın eleştirileri serimlenecek, fakat irdeleme kısmında daha ziyade bir filozof olarak Spinoza hakkında eleştirileri dikkate alınacaktır.

³ Levinas 1997: 108 ("The Spinoza Case" başlıklı çevirinin orjinal adı "Le Cas Spinoza"dır).

O'nun tezahürlerine ve doğa içindeki fiillerine bakmaktır. Bu bakış, Yahudi düşüncesi tarihinde rasyonaliteye ilk dönüş olarak okunur. Tanrı'yı bilmek yalnızca Doğayı bilmekle mümkündür (Fransez: 298). Bu bilme yolunu en üst noktaya taşıyan kişinin Spinoza olarak gösterilmesi tesadüfi değildir.

Levinas'a göre Spinoza düşünce tarihinde şüphesiz Yahudi-karşıtı bir etki yaratmak için çok çaba sarf etmiştir. Levinas, kutsal ruhlara iftira atıp, inancının gerektirdiklerini yapmayarak, bir ateist olarak varoluşunu devam ettiren bir kimsenin hâlâ bir Yahudi olup olamayacağını sorgular ve bu kimselerin inançsız kişilerin kafasını karıştırdığını, kendi değerlerini bir başka şekilde kuran kişiler olarak 'saklı bahçe' şeklindeki bir tanrısız teolojiye hizmet ettiklerini ekler (Levinas 1997a: 107).

Levinas için her ne kadar öncelikle Batılı varlık Hıristiyan tecrübesini gerektirse de, Spinoza Yahudiliğin hakikatini Yeni Ahit'in vahyine tabi kılmış ve Yeni Ahit'in vahyini de Entelektüel Tanrı Sevgisi'yle aşmak istemiştir. Bu nedenle, Spinoza dinine ihanet etmiştir (Levinas 1997a: 108). O, yaşadığı çağın düşünsel iklimine uygun olması bakımından dinsiz bir Yahudiliği mümkün kılmaya çalışmıştır. Bununla birlikte, Spinoza'nın himayesindeki rasyonalizm sayesinde Hıristiyanlık din değiştirme skandalına yakalanmadan dönüşüme imkan tanımıştır. Levinas, Hıristiyanlığın Yahudiliğe göre farklı bir esine sahip olduğunu ifade ederek yeni bir teklifte bulunur: "Spinoza'daki versiyonundan ziyade Platon ve Aristoteles'teki haliyle henüz leke almamış bir rasyonalizmi bulma şansımızın çok daha yüksek olduğuna bütünüyle ikna olabiliriz" (Levinas 1997a: 109).

Levinas'ın bir diğer yazısı, Sylvain Zac'in çalışması üzerine hazırladığı, *Have You Reread Baruch?* ("Baruch'u Yeniden Okumak/Baruch'u Tekrar Okumaya Ne Dersiniz?", 1966, *Nouveaux Cahiers* 7) isimli inceleme yazısıdır. Bu yazısında Levinas, Spinozacılığın bir mutlak düşünce hareketi olarak kendisini mutlak bir din haline getirme çabasından dem vurur (Levinas 1997b: 117). O, yine çağının düşünsel ikliminden etkinlenmesi sonucu Spinoza'nın Talmud'un hakiki anlamını göz ardı

ettiğine, esasen onu açık bir biçimde bilmediğine dikkat çekerek⁴, sırf kendi itibarı için Tanrı Sözü'nü upuygun fikirlerin dışına ittiğini söyler. Spinoza'nın Kutsal Metinlerin pratik bakımdan sağladığı yararları işaret etmesinin ve özellikle felsefe ve inanç sahasını ayırt etmede gösterdiği hassasiyetin altını çizse de, Levinas, Kutsal Metinlere hiçbir ontolojik hakikate sahip olmadıkları gerekçesiyle salt bir kurtuluş öğretisi gözüyle bakmasını ve aynı şekilde hiçbir zaman hakikatini kavrayamadığını düşündüğünü Vahiy'e ilişkin çocukça olduğunu düşündüğü edebi yorumlarını eleştirir. Levinas Talmudik ve Rabbinik metinlere antropomorfik ve folklorik bir yaklaşım sergilenmesini kabul etmez; onun için Spinoza'nın bu konudaki yorumları Tanrısal olanın karikatürünü çizmeye yöneliktir. Buna rağmen Spinoza'nın bir konudaki farkındalığına da değinmeden geçmez: Kutsal Kitap, etik olanın özümsemişidir ve vahye dayalı bir Yasa metnidir. Yasanın inceliklerini kavramak Tanrı Sözü'ne gönderir ki O'nun Sözü etiğin kendisidir (Levinas 1997b: 114, 117). Bu bakımdan bir teoloji değildir. Ne var ki Spinoza kalplere seslenen tanrısallığın içselliği ile kanının dışsallığı arasında kanının saklı anlamını açık edilerek özümsemişini kendisine iş edinmez. Etik mesajı ve yaşama dünyasına sunduğu pratik kuralları bakımından yararının farkında olsa da, Spinoza Tanrı'ya veya Yaratımın hakikatine bu şekilde erişilemeyeceğini düşünür.

Levinas'a göre felsefe kendiliğinden ortaya çıkmadı; kendinin nedeni değildir. Felsefe yapmak zaten bir geçmişe sahip olan 'ilk anlam'ı aydınlattığı ölçüde ışığın görüldüğü yere doğru yürümektir. Bu ışığı yansıtan ve onu dile getiren, aslında Spinoza'nın Tanrı'nın Sözü dediği şeydir. Varlığa kökensel anlamını veren, Kitab-ı

⁴ Levinas Spinoza'nın İbranice de bilmediğini de ima eder. Oysa Spinoza'nın yaşam öyküsünden şunları öğreniyoruz: "Portekiz cemaati okulunda altı sınıf vardı. İlk dört sınıf yaşları 7 ile 14 arasındaki erkek çocuklar içindi. Bu sınıflarda öğrenciye eğitilmiş bir Yahudinin bilmesi gereken dinsel, kültürel ve edebi konular öğretilirdi. Birinci sınıfı bitirene kadar öğrenciden dua kitabını rahatlıkla okuyabilmesi beklenirdi. İkinci sınıfta Torah'ı İbranice'den okumaya yönelik dersler verilirdi ve Tevrat'ın ilk beş kitabının tamamına hakim oluncaya kadar eğitim sürerdi. Bu öğretimde vurgu en çok ezbere, melodik okumaya ve Torah'ın kısa pasajlarını tercüme etmeye yönelikti. Üçüncü sınıfta Torah'ı İspanyolcaya çevirmesi beklenen öğrenciler, dördüncü sınıfta Salomben Joseph, Rashi ve peygamberler üzerine bilgilendirilirdi. İlk okul eğitiminden sonra iki sınıf (Mishmah ve Gemara) daha vardı. Buradan ağırlıklı olarak Talmud ve diğer klasikler okutulurdu ve bu sınıflarda yetişenler önemli ölçüde haham olurdu. Spinoza'nın dördüncü sınıfa kadar (14 yaş) okuduğundan şüphe edilmez ama beşinci ve altıncı sınıflar için aynı şey söylenemez".

Mukaddes'in buyruklarıdır. Bu buyruklar, Doğayı biz insanların görüşüne açar (Levinas 1997b: 118). Dış dünyanın ontolojik yapısını merkeze alarak yaşamak, 'ilk anlam'la kendini sınırlamak veya fenomenolojik olarak dünyaya anlam vermek anlamına gelir, fakat bu yaşam bize anlamın anlamlılığını sunmaz. Anlamın anlamlılığı ışık paradigmasını aşarak, bir dışsallık olarak belirir ve böylece aynılık rejimini kesintiye uğratar. Bu nedenle, etik anlam, trans-fenomenolojiktir (Gözel 2011: 101). Metafizik ontolojiden önce olduğundan, şu halde, Levinas için, felsefeyi başlatan felsefe öncesi bir deneyim vardır. Bu deneyim, kökene öncel bir köken olarak, hatılanamaz bir geçmişte öznenin başkasına adanmışlığını ifade eder. Bu saptama aynı zamanda anlamın köken olarak bilincin içeriklerine indirgenemeyeceğini açık eder. Çünkü anlam Beyan'la (*Révélation*) ilgilidir; dışarıdan gelir ve bir bağlama oturtulamaz. Kökene öncel geçmiş, öznenin yaratılmışlık koşuludur. O, kökene öncelliği "*a priori*'den daha eski bir önce"yle tanımlar (Levinas 2011a: 101). Bu ifadeler, Levinas'ın öğretisine ilişkin önemli ipuçları vermektedir. Levinas, *Spinozaların Kutsal Metinler* karşısındaki modernliği karşısında, adeta bir 'modern mit kovucu' gibi okuma yaparak, modernlerin bakışını kendilerine döndürmektedir. Bu bakımdan, Levinasçı öğretisi Spinoza'nın eserlerine bir reddiye olarak okunmalıdır. Nitekim *Totality and Infinity*'deki şu cümle karşıtlığın derecesini gösterir: "Düşünce ve Özgürlük Başkası'ndan ayrılmanın ve Ona ilişkin olmanın sonucudur" (1979: 105). Levinas'a göre varlığın özü, Tanrı'dan ayrılmayla oluşur. Doğa Tanrı tarafından yaratılmıştır ve Tanrı yaratımında izini bırakmıştır tabiata. İz sayesinde yaratılanlar metafizik olarak Yaratıcısını arzular. (Spinoza'nın doğa anlayışında sürekli bir biçimde üreyen-üreten ve dolayısıyla kendisi dışındaki hiçbir şeyi metafizik olarak arzulama imkanı tanımayan bir yapı söz konusudur). Yaratım ilişkilerinde Levinas, yaratılanların Yaratıcı'dan pay aldıklarını ileri süren fikirlere karşıdır. Çünkü şeylerin Tanrı'nın bir parçası olduğu katılım fikri, içkinlik düzleminde kurulan bütünlük fikriyle mümkündür, ancak bütünlük etik olana götüren yolu daha baştan kapatır. Katılım fikriyle hareket edildiğinde, özneye özgürlüğünü istediği gibi kullanma imkanı verilir. Levinas Tanrı'yı özneye özgürlüğünü istediği şekilde kullanacağı şekilde değil, fakat kendi *conatusunu* kendisine sorgulatacağı tarzda öğretisinde kavrar. Buna göre Tanrı insanın *conatusunu* kesintiye

uğratmasını sağlayan en harikulade Başkası'dır. Konutlandığı yer, varlığa dışsal ve doğaya karşıdır. Çünkü bu dünyalı değildir. Nitekim düşüncenin ve özgürlüğün ayrılma'dan gelmesi, öznenin ve Başkası'nın ayrı-zamandalığından, diyakroniden kaynaklanır. Şöyle de denebilir: Kendisinden ayrılan varolanlarda izini bırakan Yaratıcı, onların bu izi takip ederek özgürleşmelerini sağlamaktadır. Öyleyse, özgürlüğün koşullandırıcısı ayrılıktır. Ne ki evrendeki tüm varolanların birer olma tarzı olarak Tanrının parçası olarak görüldüğü katılım fikrine kıyasla ayrılma (*separation*) Spinozacı öğretiyeye bütünüyle zıttır. Levinas'ı Spinozacılığı eleştirmeye götüren, Spinoza'nın anlama yetisini kullanarak sonsuza ulaşmaya yönelik *büyük iddiasıdır*.

Levinas'ın bir felsefi doktrin olarak Spinozacılığa ilişkin eleştirilerini birkaç tema altında bir araya getirmek mümkündür. İlk olarak, Levinas *eternity* (ebedilik) fikrine karşı çıkar. Ona göre ebedilik, gelişimden yoksun bir devinimsizliğe işaret eder ve ayrışmamış bir bütünlüğün, Bir'in idealize edilmesini ifade eder. Bu yönüyle, Parmenides'ten Hegel'e kadar birliğin ayrıcalığında Aynı Olan'a çakılı kalmanın dile gelişidir (1979: 105). Levinas'a göre Spinozacılık da aynılık/özdeşlik fikriyle istila edilmiştir. Bir adım daha atarak şunu ekleyebiliriz: Ebedilik sayılıtsı diğer bütün olası hataların tetikleyicisidir aynı zamanda. Ebedilik her şeyden önce kutsallığa bir tehdit ve varolanın başkalığını yok eden bir fikirdir; varlığını sürdürmede ısrarcı olan varlığın üretimidir. Bu yanıyla ebedilik, kendi kendisini üreten bir düşüncedir. Ebedi olmak için hiçbir şeye ihtiyaç duymaksızın, salt kendi kendine yeter biri olarak varlığını sürdürme çabası Levinas'ı ürkütür. Aslında onu daha da ürküten mesele, bireyin eyleme gücünü en uç noktasına kadar arttıracak şekilde varlığını sürdürmek için çaba göstermesidir. Bu fikir, Spinozacı etik öğretinin merkez durağıdır.

Levinasçı düşünceler dışsallık, başkalık ve ayrılık üzerinde kurulur. Amaç, Sonsuz olanın lehine bütünlüğün yıkımıdır. Levinas, ebedilik (*eternity*) fikrini sonsuzluk (*in-finite*) fikriyle bozguna uğratmaya çalışır. Ona göre bütünlüğün işaret ettiği iki kavram vardır: Varlık ve Düşünce. Varlık en genel anlamıyla 'felsefede parçaların toplamının bütünü' olarak kavranır. Düşünce ise bütün bilgilerin kendisinde toplanarak sentezlendiği bir üst kategoridir. Bu bakımdan, kuramsal düşünce varlık ve bilgi

kategorileriyle ilişkilidir. Fakat etik her tür kuramsal düşünceden öncedir ve her türden bilgiyi mümkün kılan unsurdur. Levinas Bütünlük ile Sonsuz'u, ilkinin kuramsal, ikincisinin ahlaki olması bakımından ayırır. Ona göre ben'in egoizmi, ahlaqsızlığının değil, ontolojisinin sonucudur. Nitekim bütünlük ancak öznenin keyfi özgürlüğü Başkası tarafından sorgulatıldığında kesintiye uğrar. Bütünlüğü kesintiye uğratan Ben'i Başkası'na bağlayan ilişki, yani Sonsuz fikridir (Levinas 2010a: 140). Sonsuz'un bütünlüğe karşı üstünlüğü ve/veya önceliği varlığın ve bilginin kategorileriyle kavranılamazlığından gelir. Yakalanamazlığıyla mutlak ve radikal olarak başka olan Sonsuz, bu yönüyle sonsuz fikrine sığmaz, çünkü bir kavram değil, fakat arzudur (Levinas 1979: 51-52).

Levinas, ebedilik fikrine karşı rahatsızlığının dozunu arttırarak eleştiri oklarını *conatus essendi* temasına yöneltir. Ona göre *conatus essendi*, varolanın sürekli olarak kendini, varlığını olumlama çabasıdır ve bu haliyle de bir dik kafalılıktan başka hiçbir şey değildir. Başkasına soluk aldırmayan, hassasiyeti ve ruhani olanı askıya alarak, salt bir biçimde var olmaya çalışan bireyin aynışmaya katılımını ifade eder. *Conatus essendi*, ebedilik ve varlık fikriyle birleşerek, başkılığa karşı mevzilenir. Gerçekte hayvani olduğunu düşündüğü *conatus* fikrinin insanda karşılık bulmasıyla arzu fikri, Levinas'a göre, çağdaş dönemde üstünlüğünü ilan etmiştir. Oysa değerli olan arzuları meydana getiren şey değil, arzulanabilir olandır (Juffé 2007: 6; Levinas 1998: 7). Ne var ki Batı felsefesi geleneği özneyi *conatus essendi* olarak konumlandırır. Bu konumlandırma, herkesin herkesle mücadele içinde olduğu bir sahneyi hazırlar. Oysa Levinas'a göre insanın özü kesinlikle *conatus* değildir. İnsani olan, karşılık beklememek, veda edebilmektir (Levinas 2011b: 20). Özneyi etkinliği nazarında düşünenlere karşıt şekilde edilginliği içerisinde, rehinelik nazarında kavramayı öneren Levinas, özgürlüğü öznenin rehine olabilme yeteneğine indirger/yükseltir. Rehine olabilme, en yüksek değer olarak öznenin heteronomik duyarlılığını ortaya koyar. Başkası için olabilmektir bütün mesele. Ben'i özgür kılan, başkası için olmaklığı ya da rehineliğidir: "Ben'in konumu, daha en başta, konumsuzluktur, yoksa *conatus essendi* [varlıkta direktme] değil; onun konumu, daha en başta, tam da eza'nın şiddetinin

kefarecini ödeyen Őu rehin olarak [başkasının] yerinde-olma'dır. Özenin töz-süzleŐmesini, Őeylikten-Őıkmasını, varlıktan-soyunmasını, tabiiyetini, [velhasıl] özneliğini bu terimlerle düşünmek gerekir. O, aküzatifte, özgür olmadan evvel sorumlu oluşuyla saf kendidir." (Levinas 2012: 277). Özenin özneliği ya da insanın insanlığı, öyleyse, başkasının yaşamını kendi yaşamı karşısında öncelemekte gizlidir. Bir mücadele verilecekse, bu kendi çıkarına yönelik değil, başkasının çıkarına yönelik olmalıdır. Levinas'ta *conatusu* ya da bir içkin direnç olarak çabayı kesintiye uğratan etik dirençtir. Etik direnç ontolojik dirençten evveldir. Filozofun işi, *conatusu* sorgulayarak, onu çıkar gözetmezlik yönüyle yeniden şekillendirmektir. Levinas'a göre genel olarak denebilirse, *conatus*'tan evvel vicdan vardı. Bu hakikati görmeden yapılan felsefe yüzeyde kalmaya mahkumdur.

Nihayet, Levinas Spinoza'yı irade ile akılı aynılaŐtırdıĐını düşündüğü için eleştirir. Bu özdeŐleŐtirme ona göre özenin özgün yönlerini bilinmeyen bir bütünlük içinde yok ederek, bireysel kimliğini yitirmesine neden olur. Böylece bir kez daha Aynılık Başkalık üzerindeki zaferini ilan eder. Özgürlüğün evrenselliğe kurban edilmesi olarak da ifade edilebilecek olan bu durum, insansal olanı -acıları, çileleri, ızdırapları vd-görmezden gelerek, ben'i, en önemli faaliyeti nesneleŐtirme, temalaŐtırma olan akla indirger. Ne ki insani yaşam, Levinas için, varlık ve bilgi kategorilerine sığmayan bir şekilde akar. İradeyi akılla özdeŐleŐtiren kuramlarda arzu ve irade devre dışı kalır. Oysa yaşam, bir etik deneyimdir. Bu nedenle, oluşturulan muhtemel töz kuramlarıyla insanın eylemsellik alanına ölçü ve düzen getirme çabası boşunadır. Çünkü Levinas'a göre etik deneyim olarak yaşamda Sonsuz'dan ayrılmayla birlikte herkese karşı sorumlu hale gelen bir varolanın Sonsuz'u arzulanması, deneyimlemesi, insanın varlığa indirgenemez yapısını açık bir şekilde ortaya koyar (Levinas'tan akt. Juffé 2007: 8).

Levinas'ın Spinoza'sına Karşı Spinoza: Eleştiriler Üzerine Genel Bir İrdeleme

Levinas'ın Spinozacı düşünceler üzerine eleştirilerini motive eden esas neden, fikirlerinin yaslandığı kaynak gibi görünüyor. Ona göre Spinoza Grek Tinine yaslanarak Yahudi Tinine sırtını dönmüş, hatta ihanet etmiştir. Bilindiği gibi, Spinoza Yahudilik mirası olan aşkınlık temasını felsefesinde hiçbir biçimde kullanmaz. Onun kavramsallaştırdığı Tanrı teması, herkesin gerekli çabayı gösterdiği takdirde bilebileceği bir varlıktır. Bu yanıyla, hiçbir enigmatik (muammalı) niteliğe sahip değildir. Tanrı'yı dahi bilebilme gücüne sahip insan için hiçbir fikir sonuna kadar upuygun-olmayan olarak kalamaz.

Spinoza'nın Tanrı'sı Levinas için hakiki bir Tanrı değildir: Kendisine dua edilemeyen, kendisinden medet umulamayan salt felsefi olarak tasarılanmış, fakat ruhsuz ve soyut bir kurgudur. Ona göre Tanrı bilme yoluyla kavranabilir değildir. Çünkü şeylerin hakiki özünü bilme fikri, insani beceriyi sonsuzca aşar. Batı felsefesi geleneğinde varlık ile düşüncenin özdeşliğinde kurgulanan Tanrı en yüce ve yetkin varlık olarak konutlanır. Oysa yücelik ya da yükseklik, her zaman varlığın ötesini imler. Levinas için yalnızca vahiy ve seçim vardır. Başkasının yüzünde tecessüm eden Sonsuz, doğal düzeni kesintiye uğratır. Bu bakımdan, etik doğaya karşıdır.

17. yüzyılın Amsterdam'ında yaşayan Spinoza'nın yaptığı işe bakılırsa, bu ve benzeri temaları zihinden öteleyip, apaçık olmayan hiçbir şeyi kabul etmeyerek, doğaya aşkın, doğanın dışında her türden gücü reddederek felsefe yapmaya koyulmuştur. Spinoza'ya göre hiçbir kimse vahiyle ya da bir başka şekilde buyrukla edilgin biçimde sorumlu kılınamaz. Yahudiliğin insanlığa sunduğu şeylerle mutlu olunamayacağını düşünen Spinoza, Von den Enden'in seküler pedagojik tedrisatından geçmiş biri olarak, bir oluş felsefesi geliştirmiştir. Oluş felsefesinin esasen nesnesi arzudur. Arzu burada çift yönlü düşünülmektedir: Zaman ve mekan ufkunda tüm olma tarzlarına aittir. Ebedilik ufkuyla bakıldığında ise metafizik vechile kendini gösterir. Spinoza'ya göre doğada var olmaya ve bir eylemde bulunmaya belirlenen olma tarzları birbirleriyle ilişkiye girdikleri anda varlığını korumak üzere çaba gösterir. Bu ilişkide salt kendi

varlığını koruyabilir ya da ilişkinin diğer bileşenini kendine katmak üzere yıkıma uğratabilir veya onun tarafından yıkıma uğratılır. Bir başka deyişle, her bir şey kendi parçalarını yenilemek, kendi varlığına *can katmak* üzere bir başka cisme ihtiyaç duyar. Cismin kendini sürekli bir biçimde yenilemesi, yenileyerek yeniden üretmesi arzu kavramıyla ilişkilidir. Spinoza, insanın sürekli olarak arzularına maruz kalmak durumunda olduğunu ifade eder. Varolanın varlığını sürdürme çabası, onun hep bir hareket halinde olduğunu, etkin ya da edilgin şekilde eyleme gücünü arttırmaya çalıştığını gösterir. Vurgulanarak söylenmelidir ki Levinas'ın düşündüğü gibi varolanlar aynı kalmakta ısrar etmezler. Sürekli eyleyiş halinde olan olma tarzları için aynılıkta diretmeleri açık bir çelişkidir. Çünkü varolanlar sürekli olarak bağıntılarını yenileyerek, varlığını sürdürmektedirler. Doğası gereği diğer olma tarzlarına maruz kalan insan edilgin durumdan etkin duruma geçerek ya da etkilenme kudretini etkin etkilenişlerle doldurmasıyla eyleme gücünü artırır ve bilgiye dayalı neden olduğu tüm eylemleri, onu kutluluğa ulaştırır. Kutluluk, bir kendinden memnun olma halinden ziyade, eyleme gücünü en uç sınırına kadar artırma çabasıdır. Yazının giriş kısmında da değindiğimiz üzere, muhtemeldir ki Levinas'ı en fazla ürküten, uç sınıra kadar gücün yayılımı düşüncesidir. Daha dikkatli okunduğunda, Spinoza'nın eyleme gücünü kör arzularla ya da rastgele arttırmayı salık vermediği anlaşılır (*Ethica*, 5. Bölüm, 4. Önerme, Not). Bilmeye dayalı ölçüyü ve sınırı belirlemiştir Spinoza. Fakat bu kez etiğin salt bir entelektüel bilme faaliyetine indirildiği düşünülerek karşı çıkılacaktır. Oysa Spinoza'nın felsefesinde bilme bedenün duygulanımlarında temellenir; sadece bedenün hallenimlerini, onlara ilişkin fikirleri bilebiliriz. Her bir tekiliğin kendisini oluşturan çokluğun fark edilmesiyle bilindiği bu sistemde beden *conatus* sergilerken pek çok şeye ulaşır. Salt kendi çıkarı için mücadele etmez; başkalarını yok saymaz; solipsist değildir. Kendisinden başka bedenlerin olduğunu bilir. Buna karşın, Levinas'ın Spinoza'da bir varolanın kendisini aklın ya da nedenselliğin himayesinde açımlayan bütünlüklükten şu ya da bu biçimde koparmasının imkanı olmadığını, dolayısıyla bu sistemin çokluğa, çoğulluğa geçit vermediğini ileri sürmesi anlaşılır bulunabilir. Bir başka ifadeyle, Spinoza'nın bütünlükten kopan bir modusun bireyselliğini göz ardı ettiği ileri sürülebilir. Bu iddiaya göre Spinoza salt varlığı düşünerek çokluğu ve bireysel olanı göz

ardı ettiğinden, bireylerin tümünü bütünlükte eritmiştir. Çünkü töz haricinde hiçbir şey düşünülememektedir. Levinas için insanı varlığa bağlamayı ifade eden kavram, *conatus essendidir*. Bu kavram, insan varoluşunu diğer varolanların varoluşuyla birleştirir veya bütünlükler.

Gelgelelim, Spinoza'nın varlığın dışını kabul etmemesi, bir arzu fenomenolojisi geliştirmesini sağlamıştır (Arbib 2012: 8). Spinoza'da arzulamak için arzulanan doğrudan ya da dolaylı maruz kalmak gerekir. Arzu, uygun fikrine sahip olduğunda sorumluluğa dönüşür. Bu bakımdan, sorumlu olmayı koşullandıran tek şey bilmektir. İnsanların birlikte ve uyum içinde mutluluğu ancak bilgiyle mümkündür. Fakat Spinoza için iyi ve mutlu yaşamak için evvela fiili olarak yaşamayı arzulamak gereklidir. Levinas ise arzuyu, arzulanabilir olanı dışsal olarak konutladığı için, sorumluluğa tabi hale getirir ve herkesin bu sorumluluğu duyabileceğini, fakat bazılarının tanrısal çağrıya kulak verebileceğini söyler. Yine de unutulmamalıdır ki Levinas'ın öznesi, özneleşme sürecinde dünya nimetlerine doyduktan sonra ancak dışsal bir buyrukla metafizik olarak kendinden soyunmayla birlikte arzulamaya başlar. Spinoza'da ise arzu tüm olma tarzlarının özü olarak içeriden gelir ve bireyin bilme mertebesi arttıkça sorumluluk bilinci artar.

Levinas felsefe tarihinde öncü filozofların –Spinoza dahil- iradeyi akla indirgeyen tavrını eleştirir. Fakat Spinoza okurları, onun, iradeyi akıl karşısında ya da akli irade karşısında yüceltmediğini bilir. Spinoza açıkçası onları pratikleri dışında fazla ciddiye de almaz. Pratikte akıl ile irade, fikirler ve istemeler haline gelir. Buna göre zihin tek başına bir şeyi istemeye yeterli değildir. Çünkü bir fikir hep bir duygulanıma ilişkindir ve istemeyi ifade eder. Spinoza anlama yetisi ile iradeyi soyut varolanlarla ilişkisinde işlemez; varolanın somutluğunda işe koşar. Böylece, bilmenin güzergahı zorunlulukla bedenin şeylere yönelik arzusıyla çizilir. Spinoza, akli ve iradeyi tözün düşünce özniteliği altında kavranan tarzları olarak sunduğu ve dolayısıyla onları tözden olabildiğince uzaklaştırmış olduğundan, Levinas'ın akli yücelttiğine yönelik eleştirisinden muafır.

Yine Levinas'ın Spinozacı *eternity* (ebedilik) kavramına yönelik eleştirilerine bakıldığında, Spinozacılığın bu eleştiriler karşısında savunma yapma kudreti kendini gösterir. Her şeyden önce Spinoza'da *eternity* Levinas'ın düşüncüğü gibi doğadaki hiyerarşinin en zirve noktasında konutlanmış bir mevki değildir. Bütünüyle insani çabayla tanımlanan bir kavram olarak *eternity*, bir şeyi ne ise o olarak kavramanın doğrudan bir sonucudur. İnsanın *eternal* (ebedi) olma imkanı, *infinity*'yi (sonsuz) deneyimleme becerisine bağlıdır. Fakat Spinoza'nın *infinity*'si Levinas'ın muammalarla dolu temasından farklı olarak bütün gizeminden arındırılmış, hiçbir upuygun olmayan fikirle tanımlanmayan olumlu bir kavramdır (Juffé 2007: 14). Spinoza'da *eternity* doğanın sürekli eyleyiş halinde olmasıyla ve sonsuzca yeniden üre(t)mesiyle/sonsuzlaşmasıyla kavranabilir. Tözün özünün sürekli eyleyiş halinde olması, doğanın gerçek özü olarak *eternity*'yi karşımıza çıkarır. Öyleyse, *eternity*, varolan tüm olma tarzlarına kendi hakikati içerisinde bakmayı sağlar (*sub specie aeternitatis*): "Ezeli-ebediliği deneyimlemek, zaman ve mekan ufkunda sahip olduğumuz parçaların, güç derecesi olmamız bakımından kudretli parçalarımızdan farklı olduğunu tecrübe etmektir. Bir başka deyişle, sahip olduğumuz yayılımsal parçalara indirgenemeyecek bir güç derecesi olduğumuzu anlamaktır." (Deleuze 2008: 231). Bir kimsenin kendisini, kendisi dışındakileri ve Tanrı'yı kavrayabilmesi, şeyleri *eternal* ufuktan deneyimleyebilmesiyle ya da *eternity*'ye karışmasıyla mümkündür. Spinoza'nın bu kavrayışı saf *a priori* bilgiyle gerçekleştirmediğinin altını çizmek gerekir. Şeyleri *sub specie aeternitatis* kavramak, insanın kutluluğudur ve eyleme gücünü arttıran, erdemlerle donanmış herkes bu kutluluğa ulaşabilir.

Görüldüğü gibi, Spinoza'da Tanrı kendisini bildirmek için gösterge, sözcük, mucize ya da aracı insana ihtiyaç duymamaktadır. Spinoza aşkınlık perdesini sıyırıp, insanların Kutsal Metinlerin hakikatini görmesini sağlamaya çalışmıştır. Buna göre bu Metinlerde adalet, yardımseverlik vd erdemler harici başka bir hakikat yoktur. Bu bakımdan, pratik açıdan çok faydalı işleve sahiptirler. Onların doğaya ve topluma karşı olduğunu ileri sürerek, aklı vahye tabi hale getirmek isteyenler karşısında Spinoza, bilindiği gibi, her şeyin doğallıkla anlaşılması gerektiğini savunur. Spinozacı sistem,

etik olanın doğal olduğunun en iyi örneklerinden biridir felsefe tarihinde. Buna karşın Levinas, etiğin doğaya karşıt olduğu, kesinlikle bir doğa ontolojisinden kaynaklanmadığı konusunda diretir: "Elbette, dahası bu etik zaruret bugün de hala geçerli olan *conatus essendi*'nin Helenler tarafından onaylanmasını çökertir. 'Başkasının maddi ihtiyaçları benim manevi ihtiyaçlarımdır', diyen bir Yahudi atasözü var; ontolojinin birinci hakikatinin –*varolmak* için mücadele- etik reddine niteliğini veren şey bu nispetsizlik veya bakışsımsızlıktır. Demek ki etik *doğaya karşı*'dir, çünkü doğal irademin kendi varoluşuma öncelik tanıyan caniliğini yasaklamaktadır." (Levinas 2010b: 273).

'Hangi görüş doğrudur?' diye sorulabilir.⁵ Ancak eğer yanlış olan bir şey var ise, muhtemeldir ki o da bu sorunun kendisidir. Çünkü iki görüş de kendi iç bütünlüğünde doğru görünmektedir. Levinas'ta Tanrı bu dünyalı olmadığından, varlığa dışsal ve doğaya karşı konumlanır. Tanrı doğanın dışından buyurduğu için ahlak ya da etik *doğallıkla* doğal değildir. Ona göre etiğin doğaya uygunlaştırıldığı yerde özne doğanın determinasyonu ile belirlenerek, doğal kavramlarla tanımlanır ki bu tanımlama onu bütünlük içinde eritir. Böylece, bütünlükte eriyen öznenin özneleşme süreci sekteye uğrar. Levinas, varlığını sürdürme çabası olarak sunulan ontolojik ayrıcalığı etik ilişkiyle askıya alır. Spinoza'da ise Tanrı Doğa'dadır ve bu bakımdan varolan her şey Tanrı'da vardır; onsuz hiçbir şey kavranamaz (Spinoza 2011: 65). O, bir yandan Tanrı'yı doğallaştırır, fakat diğer yandan da Doğayı tanrılaşdırır. Tanrı'yı olumsuzlayarak ve doğayı hiçleyerek insanlara umut ve korku kıskacında bir yaşam sunan bütün tasavvurları ortadan kaldırır. Spinoza'da Tanrı bir *potestas* (iktidar sahibi) değildir (gerçi Yahudi-Hıristiyan geleneği de Tanrı'yı bir *potestas* olarak nitelemez) Böylece Spinoza aşkınlığın her türlüüne karşı durarak, metafizik olarak Tanrı'yı doğaya içkin bir varlık olarak kurarak, dinin kavramlarını da doğallaştırıp sekülerize eder. Bir başka deyişle, Spinozacı sistem baştan sona natüralisttir. Denilebilir ki Spinoza ile Levinas doğa tasavvurlarında ayrıştıkları için birbirine zıt kutuplarda

⁵ Öğretilerin doğruluğu meselesinden ziyade (işe) yararlılığı açısından bir sorgulama belki de *günümüz yaşam dünyası açısından* daha 'anlamli' olabilir.

konumlanmaktadırlar. Ne ki Spinoza felsefesinin ilkeleri gereği zorunlulukla etiği doğallaştırmaktadır. Aynı şekilde Levinas da aksiyomlarına bakıldığında –örnekse Yüz, Sonsuz, Tanrı- zorunlulukla doğaya karşı bir doktrin kurmaktadır. Bilinmektedir ki Eski Ahit Geleneği'nde Doğa dıştır; Tanrı ise içtir. Doğa dışımızı, tanrı ise içimizi bilmemizi sağlar. Genel olarak denebilirse, bunlardan ilkiyle cehaletten (Grek Tarzı Felsefe yardımıyla), ikincisiyle de gafletten (Tek Tanrılı Dinler yardımıyla) kurtulmaya çalışırız.

Spinoza'nın bu bağlamda uyarısı çok açıktır: Doğayı ve onun bağlantılarını anlamayanların işaretlere ihtiyacı olur. Yasa, onu anlamayanlara kendisini buyruk olarak gösterir. Buyruk olarak yasa, bulanık bir tematiktir. Buyruk ontolojik yolu kapatır ve sadece itaat bekler. Bu nedenle, Spinoza'nın Tanrı'sı işaret ya da gösterge göndermez insana; Deleuze'ün dediği gibi, onun ifadeleri vardır. Doğa (*natura naturata*), O'nun (*natura naturans*) ifadelendiği yerdir.

Levinas Spinoza'yı çağının düşünsel iklimine uygun olarak Yahudiliğin hakikatini *çocuksu* akılıyürütmeleri⁶ değersizleştirerek, Batı felsefe geleneğinin Grek köklerinden hareketle aynılık rejimine teslim olduğu gerekçesiyle Yahudilik dinine karşı ihanetle suçlar. Buna mukabil, Batı felsefe geleneğine alternatif olarak da başkalık üzerine bir rejimi teklif etmiştir. Bütün her şeye öncel bir ilke arayışında, 'arşimet noktası'nı başkasının yüzü olarak belirlemiştir. Varlığa dışsal ve bilince öncel bir hakikat ile insanların egoizmini kesintiye uğratma çabası, Levinas'ın etiğin veya başkalığın filozofu olarak tarihte konutlamıştır. Gelgelelim, bugünün okur-yazarları olarak, onun Spinoza okumasının yüzeysel olduğunu düşünmek için pek çok gerekçeye sahibiz. Aslında belki de epey zamandır pek çok Spinoza yorumcusunun değerli görüşleriyle Spinoza'yı pek çok fikir karşısında yeni gözlüklerle savunabilme gücüne erişmiş olduğumuz için, günümüzde Levinas'ın eleştirilerinin kolaylıkla savuşturulabilir olduğunu söyleme cüretinde bulunabiliyoruz. Gerçekte, onun Batı felsefesi geleneğine ait bütünlük fikrini eleştirme nedeni, bütün her şeyi başkalığından ederek, aynılık rejimine dahil eden, bu bakımdan şiddet uygulayan yapısıydı. Fakat öyle görünmektedir

⁶ Levinas, Talmud okumalarını *erişkince* yapmanın gerekliliğinden söz eder.

ki tıpkı eleştirdiği bütünlük fikrinde olduğu gibi, Levinas, Spinoza'yı diğer düşünürlerle birlikte aynı çembere atarak, başkılığında etmiş görünmektedir: kimi zaman Kant'a, kimi zaman Hegel'e, bazen de bir bütün olarak Yunan tarzı felsefeye indirgeyerek.

Yine haklı olarak denilmektedir ki Levinas iyiliği sona değil, başa koymakta ve böylece varlığın ilk anlamını mücadeleden alıp, etiğe teslim etmektedir. Yani ahlakın yönünü değiştirmektedir. Böylece, başkasıyla yüz yüze gelmek mücadeleye değil, sorumluluğa davet eder (Finkielkraut 2012: 28). Levinas'ın iyiliği başa koyması, pratikte ne anlam ifade etmektedir?⁷ Levinas'ın öznesi, Sonsuz'u metafizik olarak arzulamak için öncelikle egolojik evreyi dolu dolu yaşamak durumundaysa eğer, iyiliği başta fark etmesinin olanağı yoktur. İyiliğin başa konulması, doğduğu anda bir takım doğuştan fikirlerle Buyruk'tan haberdar olan kimseler için anlamlıdır. Denilecektir ki Spinoza'nın insanı bilmeye dayalı çabasıyla şeyleri ebedilik ufku altında yakaladıktan sonra dindarca eylemlerle bulunabilmektedir. Fakat sistemin çift yönlü karakteri açısından bakıldığında, bir bütün olarak sistem *causa sui* üzerine kurulur. Descartes'tan farklı olarak işe Tanrı'dan başlar Spinoza da. Bir yönüyle şeylerden Tanrı'ya, diğer yönüyle Tanrı'dan şeylere bir hareket izleriz. Gelgelelim, insani yetkinleşme veya dindarlık yaşamsal tecrübelerle gerçekleşir. Aynı şekilde Levinas'ın öğretisinin de çift yönlü hareketine bakılırsa, iyiliğin başta ya da sonda olması fikri daha az önemli görünecektir. Esasında Spinozacı ontoloji ile Levinasçı ontoloji arasında bir gerginlik yoktur. Levinas, 'tek-anlamlı varlığın filozofu' olarak Spinoza'yı onaylar. Anlaşmazlık, Levinas'ın Spinozist bir ontolojinin etiği imkansız kıldığını düşünmesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü varlık ona göre kötücüllüktür. İnsana hiçbir biçimde kaçış yolu bırakmaz.

Öyleyse, Spinoza işe –çift yönlü sistemin diğer yönü olan- *conatus*'la, şeylerin doğal niteliklerinden başladığı için Levinas'ın eleştirilerine maruz kalmaktadır. Tekrar etmek gerekirse, Levinas'a göre özneyi doğal kavramlarla veya doğanın determinasyonu ile tanımlamak, onu başkılığında ederek bütünlük içinde eritmek

⁷ Elbette ki böyle bir teorik kurgunun insanın eylemsellik alanını baştan sona belirlemeye yönelik kudretini kastetmiyoruz.

anlamına gelir. O, *conatus* fikrinin hayvani olduğunu ifade etmektedir. Bunun yerine, insanı doğallığıyla, tarihselliğiyle ya da kültürel varlığından itibaren değil, sadece etik açıdan ele almayı teklif eder. Bu nedenle, her şeye öncel bir fikir olarak yüz temasıyla öğretisini kurar. Aslına bakılırsa, kendisinden yola çıkarak böyle bir kurgu yapar. Bauman, yüz aksiyomuyla ilgili şöyle yazar:⁸

Bu tanımlamanın ürkütücü belirsizliği, 'gerçek olmayışı', okuru şaşırtacak, büyük olasılıkla cesaretini kıracaktır. Öteki bir yüzden ibaret olabilir mi? Her yüzün arkasında bir kişi; kötülüklerin yanı sıra iyiliklerin, başarıların ve başarısızlıkların, yapılanların ve yapılmayanların, iyi niyetin ve kötü niyetin, hoşluğun ve iğrençliğin normal yüklerini taşıyan bir kişi yok mudur? Şimdi ve buradaki karşılaşmaya kadar ben onun farkında olmasam bile, birlikteliğimizin bir geçmişi yok mudur? Burada tanımlandığı haliyle Yüz bir kurgu; -işleri daha da şaşırtıcı bir hale getirmek istercesine- hep oradaymış gibi yaparken, tamamen kendimden yola çıkarak oluşturduğum varsayılan bir kurgu değil midir? (Bauman 2016: 96).

Levinas'ta yüzle karşılaşmanın ikili ufku vardır. Zaman ufkunda sosyallik, kökensel ufukta kutsallıkla ilişkidir. Bu karşılaşmalar Spinoza'dakini andırır cinstendir. Şöyle ki, şeyler iki şekilde kavranabilir Spinoza'ya göre: ya zaman ve mekan ufkunda ya da ebedilik ufkunda. İkisinde de ilk karşılaşma zaman ve mekan ufkunda gerçekleşmektedir. Durum böyle iken, İyiliği başa ya da sona koymuş olmanın pratik bakımdan hiçbir önemi yoktur. Gerek Spinoza'da ve gerekse Levinas'ta özne yaşamının bir durak noktasında diğer olma tarzlarıyla ya da başkasıyla farklı bir ilişki kurmaya başlar. Bu kurgularla bir şeyi salt kendisi için değil, başka bir şeyden ötürü, başka bir şey olma olanağı için sevmeye başlarız. Bir başka deyişle, her ikisinde de teorik olan pratik olana muhtaçtır. Çünkü teorinin kurulumu hep bir pratik üzerinedir. Ne ki Spinoza'da teoriziz pratik mümkün değildir. Fakat Levinas'ın öğretisine takılacak olursak, teori, Sonsuz olanın ya da Tanrı'nın kendini beyan etmesine engel teşkil eder. Çünkü Tanrı insanlararası ilişkide *revelation* olarak belirir.

Son olarak şunları kaydederek irdelemeyi sonlandırabiliriz: Spinoza ve Levinas'ın yaşam hikayeleri sıradışıdır. Spinoza, din olarak Yahudiliği *arkaik* bulduğu, hiçbir

⁸ Bu ufuktan hareketle, Spinozacı gerçeklerin Levinasçı gerçek-dışı kurgularla zihinlerden ötelenmek istenmesi üzerine daha çok düşünme ihtiyacı doğar.

ontolojik hakikate sahip olmadığını düşündüğü ve dolayısıyla bir Yahudi gibi varoluşunu sürdürmek istemediği için cemaatinin aforozuna maruz kalmış ve bu nedenle, modernliğin seküler başlatıcısı olarak selamlanan Spinoza'nın 'ötekine saygı' başlığı -örtük de olsa- hep gündeminini meşgul etmiş ve çalışmalarını yönlendiren önemli bir motif olmuştur. Levinas ise yirminci yüzyılda bir sırf bir Yahudi olduğu için, Yahudi gibi yaşamak istediği için, daha doğrusu Yahudi olarak yaşamasına izin verilmeyerek, Nazi kamplarında çile çekmiş ve milyonlarca Yahudinin –en yakınları da dahil olmak üzere- katledilmesine yakinen tanıklık etmiş, bu nedenle ötekine saygıyı –açık bir şekilde- hiç gündeminden düşürmemiştir. Özyaşamöyküsünün felsefelerine etkisi bakımından iki düşünürü karşılaştırdığımızda bazı şeyler daha açık hale gelmektedir. Spinoza, hayal ürünü fikirlere karşı varlık ve bilgi ekseninde bir sistem geliştirirken, Levinas yirminci yüzyılda yaşanan krizin nedenini varlık ve bilgi ilişkileriyle kurulan bütünlük fikri ve aynılık rejiminde bularak, felsefeye ayrıca kaynaklık etmiş Yahudi tarzını işe koşarak bir öğretiyi geliştirmiştir. İlk okumada bazılarının Levinas'ın Spinoza'nın zihinlerden ötelemek istediği düzeni, yeniden tesis etmeye çalıştığını düşünmesi çok anlaşılırdır. Fakat derinlikli bir okuma, Levinas'ın amacının daha başka olduğunu görmeyi sağlar. Onun özlemi, bütünlüğü bozguna uğratacak bir Sonsuz'dan hareketle, herkesin kendi başkalığını koruyarak bir arada ve mutlu yaşadığı bir düzen fikridir. Çünkü ona göre Hitlerizmin soykırımıyla birlikte mevcut felsefi doktrinler önemini yitirmiştir. Varlık ve bilgi temelinde yapılan felsefelerin sonu gelmiştir. Yeniden anlamlı hale gelmesi için felsefenin Başkası'na, Başkalık'a yönelmesi elzendir. Bilinç merkezli özerklik ve özgürlük düşüncesinin, vicdan merkezli yaderklik ve sorumlulukla aşılarak, herkesin kendi başkalığını koruduğu ve bu başkalığıyla varoluşunu sürdürebildiği bir yaşam, Levinas'ın özlemidir.

KAYNAKÇA

ARBİB, Dan, *Revue de l'histoire des religions*, "The Two Ways of Spinoza: The Levinasian Interpretation of the *Ethics* and the *Theological-Political Treatise*", 2012/2 (Volume 229).

BAUMAN, Zygmunt, *Postmodern Etik*, çev. Alev Türker, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2016.

DELEUZE, G. *Spinoza Üzerine On Bir Ders*, (çev. Ulus Baker, Yayına Hazırlayan. Aliye Kovanlıkaya), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2008.

FRANSEZ, Moris, *Spinoza'nın Tao'su: Akıllı İnançtan İnançlı Akla*, Kabalcı Yayınları.

FINKIELKRAUT, Alain, *Sevginin Bilgeliği*, çev. Ayşen Ekmekçi, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012.

LEVİNAS, Emmanuel, "Başka'nın İzi", *Sonsuza Tanıklık* içinde, Yay. Haz. Zeynep Direk, Erdem Gökyaran, çev. Medar Atıcı vd, Metis Yayınları, İstanbul, 2010a.

LEVİNAS, Emmanuel, "Have You Reread Baruch?", *Difficult Freedom: Essays on Judaism* içinde, trans. by Seân Hand, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1997b.

LEVİNAS, Emmanuel, "Başkasının Yerinde Olma", *Levinas* içinde, ed. Özkan Gözel, Say Yayınları, İstanbul, 2012.

LEVİNAS, Emmanuel, "Fenomenolojiden Etiğe", *Sonsuza Tanıklık* İçinde, Yay. Haz. Zeynep Direk, Erdem Gökyaran, çev. Medar Atıcı vd, Metis Yayınları, İstanbul, 2010b.

LEVİNAS, Emmanuel, "Ideology and Idealism", *Of God Who Comes to Mind*, çev. Bettina Berge, Stanford University Press, Stanford-California, 1998.

LEVİNAS, Emmanuel, "The Spinoza Case", *Difficult Freedom: Essays on Judaism* içinde, trans. by Seân Hand, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1997a.

LEVİNAS, Emmanuel, *Otherwise Than Being or Beyond Essence*,^[L]_[SEP] trans by Alphonso Lingis, Duquesne University Press, Pittsburgh-Pennsylvania, Ninth Printing, 2011a.

LEVİNAS, Emmanuel, *Tanrı, Ölüm ve Zaman*, çev. Işık Ergüden, Dost Yayınevi, Ankara, 2011b.

LEVİNAS, Emmanuel, *Totality and Infinity: an Essay on Exteriority*, trans by Alphonso Lingis, Martinus Nijhoff Publishers, The Hague/Boston/London, Second Printing, 1979.

SPINOZA, Benedictus de, *Geometrik Yöntemle Kanıtlanmış ve Beş Bölüme Ayrılmış Ethica*, (Latineden çev. Çiğdem Dürüşken), Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2011.